

Історія нафтогазової науки і техніки

УДК 821.161.2. – 3:81'276.6

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ВИМІРИ УКРАЇНОМОВНОГО НАФТОГАЗОВОГО ДИСКУРСУ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ТВОРІВ ІВАНА ФРАНКА)

М. В. Якібчук

ІФНТУНГ, 76019, м. Івано-Франківськ, вул. Карпатська, 15; тел. (0342) 504575;
e-mail: myakivchuk@ukr.net

Статтю присвячено проблемі формування і творення української термінології нафтогазового дискурсу (на матеріалі творів Івана Франка).

Визначено, що у лінгвофілософській концепції І. Франка термін реалізовано у різних стилєвих і функціональних парадигмах (науковій, публіцистичній, художній) та мовних вимірах, що створює оригінальну авторську терміносистему.

Досліджено становлення науково-технічної термінології на основі аналізу прози І. Франка «Бориславського циклу». Зокрема з'ясовано витоки розвитку нафтоозокеритної промисловості в м. Бориславі та його околицях і роль І. Франка у цьому контексті для вироблення української термінології в цілому.

Цінним є доведення, що термінологічна лексика має велике значення для науково-виробничої комунікації; сприяючи її інтелектуалізації, полегшує процес засвоєння знань та їх реалізації у майбутній фаховій діяльності.

Ключові слова: термін, термінологія, професійні слова, лексика, стиль інтелектуалізм, фахова діяльність, дискурс.

Статья посвящена проблеме формирования и создания украинской терминологии нефтегазового дискурса (на материале произведений Ивана Франка).

Определено, что в лингвофилософской концепции И. Франко термин реализовано в различных стилевых и функциональных парадигмах (научной, публицистической, художественной) и языковых измерениях создает оригинальную авторскую терминосистему.

Исследовано становление научно-технической терминологии на основе анализа прозы И. Франко «Бориславского цикла». В частности установлено истоки развития нафтоозокеритной промышленности в г. Бориславе и его окрестностях и роль И. Франко в этом контексте для выработки украинской терминологии в целом.

Ценным является доведение, что терминологическая лексика имеет большое значение для научно-производственной коммуникации; способствуя ее интеллектуализации, облегчает процесс усвоения знаний и их реализации в будущей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: термин, терминология, профессиональные слова, лексика, стиль интеллектуализм, профессиональная деятельность, дискурс.

The article deals with the formation and creation of Ukrainian terminology of oil-and-gas discourse (based on the Ivan Franko's works).

It has been determined that in Ivan Franko's linguistic and philosophical conception a term is realized in different stylistic and functional paradigms (scientific, publicistic, and fictional) and also in language dimensions, which creates an original author term system.

The formation of the scientific and technical terminology based on Ivan Franko's prose "Boryslavskyy Cycle" has been studied. In particular, the beginnings of oil and mineral wax industry in the town of Boryslav and its outskirts and Ivan Franko's role in the process of Ukrainian terminology development in general have been determined.

There is an important proof that says that the terminological lexis is of great importance for scientific and production communication; it makes the study process and knowledge utilization in the future professional activity easier by contributing to its intellectualization.

Keywords: term, terminology, professional words, lexis, style, intellectualism, professional activity, discourse

«Загалом високий рівень української науки впливає на інтелектуальний рівень суспільства, на поняттєву сферу нашої духовності»

І. Дзюба

Інтелектуалізація мислення в сучасному глобалізованому світі формується найменуванням з різних сфер наукового та культурного життя. Визначення ролі термінології у цьому процесі становить одну з важливих проблем сучасної професійної освіти. Це зумовлено багатьма чинниками. Серед них – необхідністю забезпечити майбутнім фахівцям нафтогазової галузі належну культуру загальнонавчаної та професійної мов і досконале володіння своєю професійною термінологією.

Термінологічна лексика має велике значення для науково-виробничої комунікації; сприяючи її інтелектуалізації, полегшує процес засвоєння знань та реалізації їх у майбутній фаховій діяльності.

Предметом дослідження є процес формування української термінології нафтогазової промисловості та її лексико-семантичних особливостей (за матеріалами творів Івана Франка).

У статті систематизовано і розширено відомості поняття «термінологія нафтогазової промисловості».

Метою є дослідити україномовний нафтогазовий дискурс у контексті творчості Івана Франка.

Зважаючи на те, що Україна має значні запаси нафти і газу, що сприятиме подальшому розвитку нафтогазовидобувної та переробної промисловості, важливості набуло питання наукового упорядкування терміносистеми цієї галузі.

Актуальність полягає в тому, що аналіз процесів творення термінів, дослідження їх походження на різних етапах становлення, сприятиме впорядкуванню всієї терміносистеми нафтогазової промисловості, дасть змогу прогнозувати тенденції її розвитку, сприятиме належному рівню мовного забезпечення. Отже, злободенність цієї проблеми зумовлено як франкознавчими проблемами (потреба комплексного аналізу й інтерпретації багатства мови і стилю І. Франка), так і лінгвістичнотермінологічними (теоретичні засади та форми лексичного виміру нафтогазового дискурсу, механізми наповнення індивідуального тезаурусу).

Українські термінологи зосереджували увагу на теоретичних засадах термінотворення. Такого типу є праця Івана Ковалика “Логіколінгвістична проблематика технічної термінології у слов’янських мовах”, у якій подано ґрунтовне наукове осмислення проблем формування та функціонування цього важливого складника української терміносистеми на тлі термінотворення в інших слов’янських мовах. Ця робота стала теоретичною основою для багатьох термінологічних досліджень. Автор довів, що термінологія має орієнтуватися на потреби націотворчого розвитку. Разом із цим, вона має задовольняти і міжнародне наукове

контактування, що забезпечує збагачення наукового потенціалу з урахуванням міжнародних стандартів.

Із здобуттям Україною незалежності, розпочинається нинішній п’ятий період розвитку термінознавства. Велику роль у вдосконаленні термінознавчої роботи мають такі вчені: Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. Збільшується кількість виданих термінологічних словників, зокрема: з риторики (1997 р.), літературознавчий словник-довідник (1997 р.), словник юридичних термінів (1994 р.); чотиримовний словник термінів ринкової економіки (2001 р.). Отже, є підстави сподіватись, що термінологічна робота набере тих темпів, яких вимагає розширення науково-інформаційного забезпечення суспільного виробництва, зокрема нафтогазової промисловості.

Для утвердження франкознавства як окремої галузі гуманітаристики, велике значення мають праці таких учених: І. Возняка, І. Дорошенка, І. Денисюка. І. Денисюк у монографії «Розвиток української малої прози ХІХ – поч. ХХ ст.» (Львів, 1999. – 278 с.), акцентуючи на виробничих оповіданнях Франка, веде мову про неопрацьовану на той час тематику і визначає вміння письменника вийти за межі нецікавого «протоколювання» дійсності, подолати опір матеріалу і «олюднити його». Він пропонує оригінальний погляд на Франка як творця «літератури факту», який використовує елементи поглибленої психологізації. Власне, певною мірою, продовжується дослідження цього напрямку.

Також широкий плацдарм для осмислення теми про інтелектуальні виміри нафтогазового дискурсу подано в дослідженнях І. Ціхоцького «Мова прози Івана Франка (стилістичні новації)» (Львів, 2006. – 280 с.) в якому автор пише, що Франко своїми творами випереджав епоху і творив «зударні слова»; О. Сербенської «Мовний світ Івана Франка: статті, роздуми, матеріали» (Львів, 2006. – 372 с.), в якому автор акцентує увагу на ролі живого слова Франка в бутті нації, його «входження» в усі сфери суспільного життя.

Микола Легкий у студії “Форми художнього викладу в малій прозі Івана Франка” (Львів, 1999. – 160 с.) досліджує типи нарацій у новелістиці письменника, з’ясовує семантичне наповнення основних наратологічних термінів (“автор”, “наратор”, “кут зору”, “нарація” тощо). Він розглядає майже всі твори малої прози І. Франка, вивчає механізми перебігу нарацій, спостерігає за еволюцією різних форм художнього викладу.

Одним із напрямків, елементи якого реалізувалися і в теоретичних розвідках Франка, і в його творчості, був натуралізм. Вивчення специфіки сприйняття Франком цього літературного напрямку присвячено працю Романа Голода “Натуралізм у творчості Івана Франка: до питання про особливості творчого методу Каменяра” (Івано-Франківськ, 2000. - 105 с.).

Ростислав Чопик у студії “Ессе Номо: добра звістка від Івана Франка” (Львів, 2002. - 232 с.) прочитує художню творчість письменника як єдиний текст, визначає алгоритм творчого духу автора, що матеріалізувався в різних за формою і змістом творах “Відчитати Франка адекватно можна тільки тоді, - стверджує автор, - коли дослідник зорієнтований [...] першочергово в дух, що родив мотиви, образи, знаки, а вже відтак у плоть (властиво, готову творчість). Від духу ішов Франко, від духу йде кожен митець, від духу все на землі. Іти від нього й собі – найважливіше завдання сучасної науки [...]”. Збагнути Франкову Звістку – то вийти з цієї кризи, здобувши тверду опору в органічному, синтетичному, цільному трибі творення і життя.” [15, с. 226].

Становлення науково-технічної термінології тісно пов’язане з історією розвитку української літературної мови.

Витоки термінології сягають тих часів, коли в межах побутово повсякденного мислення формуються стихійні зародки наукового спостереження та експерименту. Набір назв розширюється з виникненням ремесел.

На думку Дорошенко С. М., умовно можна виділити такі основні періоди української науково-технічної термінології:

- 1) XIII ст. до кінця XIX ст.;
- 2) кінець XIX ст. – 20-і роки XX ст.;
- 3) 30-80-ті роки XX ст.;
- 4) 90-ті роки XX ст. – початок XXI ст.

[5, с. 18].

Такі лексеми, як нафта, ропа, помпа тощо уже входять до словників XVI-XVIII ст. («Лексис» Лаврентія Зизанія (1596 р.), «Лексикон славенороський» Памви Беринди (1627 р.), що може засвідчувати про зародження української нафтової термінології.

На думку українських вчених, письмові відомості про карпатську нафту відносять до першої половини XVI ст., хоча прояви нафти в Україні було виявлено на Керченському півострові ще в III ст. до н. е.

Перші літературні згадки про нафтовий промисел на Прикарпатті, які датуються початком XXI століття, знаходимо у працях Степана Фаліміна (1534 р.) та Еразма Сікста (1617 р.).

Серед видатних осіб, що у своїй діяльності залишили для нащадків повний образ початків розвитку нафтозокеритної промисловості у м. Бориславі та його околицях, називають імена Й. Зега, С. Коваліва, (його книга «Продукція нафти (скального олію) в Бориславові»), І. Франка.

Вся наукова діяльність Франка продиктована щирою любов’ю до рідного слова і гарячим бажанням його розвитку. Він усвідомлював свою відповідальність за це слово і свою причетність до його творення.

“Кожний думай, що на тобі / Мільйонів стан стоїть, / Що за долю мільйонів / Мусиш дати ти одвіт” [11, с. 178] – таке життєве кредо виробив у собі І. Франко, і був вірний йому, працюючи без спочинку.

У статті “Юрій Брандес” І. Франко писав, що “цей науковець поклав собі метою дати цілим масам народу не тільки хліб і здорові хати, вигоди життя, але також розуміння всіх найвищих здобутків науки і штуки”. [11, (31), с 384]. Теж саме можна сказати і про самого Івана Франка.

Зокрема, в особі І. Франка український народ має вищий злет своєї інтелектуальної культури. І хоч наука і культура – це різноспрямовані процеси, але разом з тим вони пов’язані між собою: наукова творчість є інтелектуальною вершиною національної культури. В даному випадку зв’язок цей забезпечується художніми і науковими текстами Івана Франка.

Значна роль належить І. Франкові у виробленні української термінології. Вагомим є його внесок у розробку теоретичних засад. Він дбав про школу політичного мислення, про точне визначення поняття, про емоційну нейтральність. У збірці статей “В наймах у сусідів” Франко аналізує практичні аспекти опрацювання іншомовної термінології. Можна виділити кілька аспектів у діяльності Франка-термінолога:

- роздуми про терміни і термінологію;
- переклад термінів різних наукових галузей;
- творення національних термінів;
- використання термінологічної лексики у художніх творах.

Провідна думка його наукових роздумів – мовою науки має бути національна мова. У лінгвістичній концепції Івана Франка мова визначається передусім як одна зі сторін суспільного життя, що взаємодіє з економічними, політичними, духовними та іншими суспільними явищами, виступаючи як засіб комунікації та пізнання.

У 1905 році Франко публікує “Одвертий лист до галицької української молоді” в “Літературно-науковому віснику” [11, (30) – с. 11-19], в якому стверджує: “Перед українською інтелігенцією відкривається тепер... величезна дійова задача – витворити з величезної етнічної маси українського народу українську націю, суцільний культурний організм, здібний до самостійного культурного й політичного життя... придатний для присвоювання собі...загальнолюдських культурних здобутків, без яких сьогодні жодна нація і жодна хоч і яка сильна держава не може остаятися.” [11 (45), с. 404-405].

І.Франко був переконаний, що здвигнення нашої національної будови в усій її цілісності можливе лише на певному культурному рівні. “Я бачив від малку, що нашому селянинові ніщо не приходить без важкої праці, пізніше я пізнав, що нам усім яко нації ніщо не прийде за дармо, що нам ні від кого ніякої ласки не надіється. Тільки те, що здобудемо своєю працею, те буде справді наше надбання; і тільки те, що з чужого культурного добра присвоїмо собі також власною працею, стане нашим добром. От тим-то я старався присвоювати нашому народові культурні здобутки інших народів і знайо-

мити інших з його життям.” [11 (31), с. 309] стверджував І. Франко у промові на 25-літньому ювілеї своєї діяльності.

У багатому арсеналі категоріального апарату І. Франка-лінгвіста були «термін» і «термінологія». Проте він не обмежувався вживанням цих понять, а заглибився «в гущавину питань» сутності й природи терміна, його походження та функціонального призначення [6, с. 275].

Термінознавчій концепції Івана Франка присвячено багато праць, серед них студії І. Кочан, Т. Панько, Є. Регушевського, О. Сербенської, Б. Тихолоза, в яких конкретизовано та узагальнено міркування Франка з приводу специфіки терміна, головних вимог до фахової термінології та основних шляхів національного термінотворення.

Франко неодноразово підкреслював необхідність пояснення значення всіх уживаних у наукових текстах термінів, у своїх творах він намагався задовольняти цю вимогу. До прикладу, у ранньому оповіданні «Вугляр» Франко подає міні-словник вуглярів: вуглярство – вуглярське ремесло, випалювання деревного вугілля; копанця – викопане з коренем скривлене дерево і т. д.

Але разом з тим Франко заперечував явище вузьконаціонального пуризму, дотримуючись принципу поєднання національних та інтернаціональних елементів. Він вважав, що для всіх термінів необхідним є “... приноровлення їх до духу і звукових правил рідної мови” [11, (29), с. 72].¹

Неоціненним є внесок Франка, як вченого, у формування та кодифікацію багатьох галузей національної термінології, інтелектуалізації та функціонально-стильової розбудови української літературної мови. Є. Маланюк свого часу говорив про “духово-інтелектуальний подвиг” Франка. [10, с. 47]. Перу Івана Франка належить близько 20 спеціальних мовознавчих праць, зокрема такі статті: «Говоримо на вовка – скажімо і за вовка» (1891), «Звідки взялася назва байки?» (1895), «Двоязычність і дволичність» (1905), «Літературна мова і діалекти» (1907) та ін.

Мовознавчі погляди І. Франка неодноразово були предметом наукової уваги, але за словами О. Сербенської «багато концептуальних положень ще не стало здобутком мовознавства, не дістало свого розвитку, не маємо належної інтерпретації» [9, с. 15].

Для творчості Франка загалом характерним є використання різних шарів професійної лексики та розмовних виразів із мовлення всіх соціальних верств. За деякими підрахунками у м. Бориславі на початок 80-х років ХХ ст. працювало понад 10 тисяч ріпників, що формували свої традиції, звичаї, етику поведінки і свою мову. На думку І. Ціхоцького, Франко використав близько 200 слів і словосполучень з індивідуального тезаурусу робітника бориславських нафтових промислів – ріпника [13, с. 239].

¹ Тут і далі у круглих дужках число позначає том із Зібрання творів І. Франка у 50-ти томах.

Пізніше у бориславській темі, яка найбільше вабила Франка і якій він присвятив понад тридцять художніх праць, більшість слів виробничо-професійного словника запозичені з народної говіркової мови. Переважно нейтральні слова з народного мовлення зазнають первинної термінологізації, набуваючи дещо іншої поняттєвої співвіднесеності.

Процес виникнення нових термінологічних значень і слів загальноновживаної лексики здійснювався шляхом звуження або розширення семантики, метонімічного та метафоричного перенесення і відбувався як у межах однієї лексики (яма, гирло, берег, кошара), так і внаслідок утворення нових номінативних сполучень (яму цямрувати, коші городити, віск прасувати).

Повість «Борислав сміється» І. Франка була однією із джерел «Словника гірничої термінології (Проект)» П. Василенка та І. Шелудька, який опубліковано у 1931 році і представляв термінологію різних галузей гірничої справи, зокрема й терміни нафтогазової галузі.

Саме повість «Борислав сміється» та цикл оповідань «Борислав. Картини із життя підгірного народу» були одними з перших літературних творів Франка, які фіксували народні назви понять нафтогазової галузі.

Бориславська робота – “діло чисто гірницьке, копальне, а то й чисто фабричне (при нафтарнях)” [11, (26), с. 187] вимагала нових слів-термінів.

До прикладу слова на позначення:

1) матеріалу, сировини, геологічних порід: ропа [11, (21), с. 187] – «неочищена нафта»; фузель [11, (18), с. 308] – рештки нафти, нафтовий осад; черезина [11, (18), с. 399] – очищений хімічним способом земляний віск; вітер [11, (14), с. 292] – кисень, свіже повітря, що дається у шахту; матка – [11, (14), с. 401] – «місце найвищої концентрації покладів копалин-нафти чи воску»; жила [11 (14), с. 410] – «концентровані поклади копалин» та ін.

«Герман Гольдкремер був одним із перших спекулянтів, що злетіли на Борислав, мов хижі ворони на падло. Незадовго у нього були вже три ями з “матками”, се є з головними нафтовими жилами». [11, (14), с. 40].

В цьому випадку сам автор коментує значення слів-професіоналізмів.

2) Для позначення знарядь праці, виробничого інструменту та його деталей, спецодягу: рискаль [11, (14), с. 40] – «лопата, заступ»; мошка – «інструмент для вирубування земного воску»; линовка – «міцна мотузка на корбі, дріт»; мундир [11, (18), с. 312] – «спецодяг фабричного робітника».

3) На позначення місця роботи: дучка [11, (14), с. 400] – «вузенька пробна шахта»; штольня [11, (14), с. 302] – «бічне відгалуження основної шахти для копання воску»; дестилярня [11, (21), с. 14] – «цех первинного обробітку неочищеної нафти»; шахта [11, (15), с. 479] – «робоча зона».

4) Назви ріпницьких звичаїв і традицій: полуйка [11, (21), с. 9] – «винагорода ріпникам за нововідкрите нафтове джерело»; glück auf

[11, (14), с. 411] – «традиційна гірницька етикетна формула, що проявляється перед спусканням у шахту (дослівно з німецької: «Хай щастить»». «То вже ріпники бігли на полуки, як свахи на весілля...» [11, (21), с. 9].

5) Назви виробничих професій, службових посад: ріпник [11, (14), с. 234] – «найманий робітник на бориславських нафтових промислах»; ямар - [11, (21), с. 60] – «шахтар, ріпник, що працює в ямі»; корбовий [11, (14), с. 305] - «ріпник при корбі, на верху ями»; либак [11, (14), с. 302] – «збирач неякісної нафти (рожі) з поверхні води та боліт». До речі, слово «либак» дуже часто трапляється в інших формах і словосполученнях. Наприклад: либацтво, либацьке ремесло, либацькі часи, лебацький сезон, молоді либаки. «Герман із либака зробився баришівником» [12, с. 314].

6) Слова і словосполучення, що позначають виробничі процеси, стани, абстрактні поняття, пов'язані з ними: черпати кип'ячку [11, (21), с. 7] – «вибирати нафту з ями»: прасувати віск [11, (15), с. 404] – «формувати, надавати зручної для транспортування форми»; дистиляція [11, (15), с. 334] – «первинне очищення нафти за допомогою воску»; гайц [11, (16), с. 309] – «вогнище»;

7) Адміністративно-виробничі та економічні поняття: каси [11, (21), с. 50] – «спільні фінанси ділового використання»; шустка (шістка) [11, (15), с. 311] – «10 крейцерів, основна міра розрахунку за виконану роботу»; ринський [11, (15), с. 312] – «австрійський гульден (10 шусток), популярна розрахункова монета»; касієрне [11, (15), с. 387] – «обов'язковий тижневий касово – податковий збір із ям та кошар».

В статті не ставиться за мету подати ґрунтовну класифікацію виробничої лексики нафтогазового дискурсу за семантичним принципом, але є намагання з'ясувати, як виробничий процес поєднується із зануренням у глибини підсвідомості образів. Про це говорить і назва першої збірки циклу – «Картини з життя підгірського народу». Мовна культура стає обов'язковим атрибутом мовного стилю аналізованих творів. Франко вважав, що у мові людина виявляє свою індивідуальність, інтелігентність, зокрема через лексичне багатство слова, побудову фраз, використання термінів.

Згідно з поглядами І.Франка «...література певного часу повинна бути образом життя, праці, бесіди і думок того часу» [11, (26) с. 11-12]. Однак Франко переконаний, що письменник повинен не лише відтворювати дійсність, а й «аналізувати описувані факти, виказувати їх причини і їх конечні наслідки, їх повільний зріст і упадок» [11 (26) с. 12]., залучаючи здобутки інших наук: психології, педагогіки, медицини.

І. Франко виступив прихильником реалістично-натуралістичної теорії, і це було як пошук компромісу між реалістичним і натуралістичним мистецтвом. У низці статей, написаних у кінці 1870-х та 1880-их рр.: «[Життя і побут сучасного селянина на Україні і у Франції]» (1878), «Еміль Золя. Життєпис» (1881), «Влада

землі в сучасному романі» (1891), «Наше літературне життя в 1892 році (Листи до редактора "Зорі")» (1893) та ін., він наголошував, що для письменника головне завдання – «скрупульозно змальовувати оточення й аналізувати факти навколишньої дійсності». У його розумінні внутрішній стан людини перебуває в прямій залежності від впливу суспільного середовища, тому «митець повинен усіяко підкреслювати обумовленість поведінки, учинків персонажа (його еволюції чи деградації) вихованням, спадковістю, соціальним укладом...» [1, с. 27]. Франко наголошував на образі пересічної, звичайної людини, закликаючи письменників бути уважними до деталей, які можуть багато сказати про подію чи особистість. Показовою є вимога Франка уникати в творах багатозначності, недомовленості. «... малювати чоловіка в його суспільному зв'язку і в тайниках його душі» [11, (34) с. 365]. Водночас І. Франко наголошував: новітнє мистецтво повинне робити акцент не на тому, «як факти громадського життя відбиваються "в душі і свідомості одиної", а на тому як у душі тої одиної зароджуються й виростають нові події соціальної категорії» [11, (34), с. 363].

Варто підкреслити ставлення Франка до термінів, зокрема, коли йшлося про термін «аналіз», то Франко зазначав: «Пора б, нарешті, дати собі спокій з тим надуживанням наукового терміна там, де йому зовсім не місце» [11 (35), с. 110].

У праці «Історія української літератури» (1909 р.) він констатував, що дихотомія, розум / чуття, пам'ять/ фантазія – відносна, адже «витвори наукового розумового думання звичайно не обходяться без праці чуття та фантазії, і, навпаки, витвори фантазії неможливі без праці розуму» [11, (40), с. 7-8].

Часто герої Франкових творів самі пояснюють значення слів.

Наприклад, коли Герман, персонаж повісті «Борислав сміється», слухав бесіду молодих людей, котрі завтра вибиралися до Борислава «либати кип'ячку», він не розумів, що це таке. Йому пояснювали: «- Ну, а що? Хіба ти не знаєш, що в Бориславі на всіх водах і багнах виступає чорна ропа... Ну, то берися кінський хвіст, згонитися ним поверх води, то тота ропа набирається на волосінь, а з неї рукою зсувається до канавки. Тото називається «либати»» [11 (14), с. 392].

Паралельно в творах Франка знаходимо і наукове пояснення цього процесу: «Якраз в п'ятдесятих роках почалося в Бориславі на обширну стопу видобування «кип'ячки», т. є. земною олію, дуже занечищеного чорною барвою і при видобуванні з нори булькотлячого нагромадженим газом, немов кип'ячого – відти й його назва.» [11, (26) с. 188]. Така термінологічна лексика була переважно за походженням українською.

На думку Івана Франка, учені повинні до народу «говорити його, зрозумілою для нього мовою, але з захованням наукової докладності і

зв'язаності, без лишніх фраз і моралізацій» [11 (45), с. 190].

За твердженням Б. Тихолоза, у термінологічній концепції І. Франка головний «критерій адекватності терміна суті позначеного поняття – об'єктивна обґрунтованість його семантики, її мотивованість реальними, конкретно-історичними взаємовідношеннями речей [10, с. 114].

Бориславський пласт лексики як власне термінологічний, був досить – таки неусталеним. Про це свідчать розгалужені синонімічні гнізда слів: надзірець – наглядач – контролер – вірник; кип'ячка – ропа – нафта – земний олій – петролій.

Окреме місце у виробничій лексиці займають слова – неологізми. Наприклад, тих людей, що працюють при корбі або при млинку, «Їх правдиві ріпники, що в яму лазять, не поважають ні крихти, дивляться на них згори і величають «капцанами»... » [11, (14) с. 303]

Особливу роль відіграють терміни-символи. Наприклад, образ змія-полоза або боа-констріктора, який у метафоричній формі мареннями одного з персонажів – Германа уявляється як зв'язка грошей, срібла, золота, тобто капіталу.

У своїй малій прозі І. Франко показує, як протягом життя його герої переживають вплив різних соціальних факторів. Самі назви оповідань створюють певний образ виробничого середовища і трудових процесів. Це «Лесишина челядь», «Вугляр», «Муляр», «У кузні», «У столярні», «Вівчар», «На роботі», «Полуйка», «Ріпник» та ін.

У цих творах порушується також і соціо-духовна проблема. Дослідник творчості Камєняра І. Денисюк зауважує, що «І. Франко не лише докладно описує оточення героя, ті найдрібніші атоми, які формують його особистість, але й показує самоцінність особистості, її одсвіт випромінювання на оточення, її потенціально-спроможність творити обставини» [3, с. 262].

Розробляючи проблему Борислава, Франко виявляє причини негативного впливу гонитви за живою на людину. Надзвичайно правдиво, структурно чітко вибудовано трагедію героя твору «Борислав сміється», колись убогого хлопчика-сироти, пізніше невгамовного трударя: «Його бистрий розум доміркувався зараз, що там далі, в глибині, мусить бути тої кип'ячки далеко більше, мусять бути великі стави та озера, коли з них, мов шумовиння з кипучого котла, стілько її підходить догори». [12, с. 307].

Згодом капіталіст, але нещаслива людина, Герман в кінці свого життя закликає «Боже! Боже! За що ти покарав мене багатством» [12, с. 327].

На думку І. Ціхоцького «Абсолютизувати процес утворення спеціальної термінології в Бориславі, втім не слід: примітивні технічні прийоми нафтобудування, що не надто різнилися від щоденної селянської праці, локальний характер самої роботи та її «місцева» специфіка не потребували нагального лінгвістичного уно-

рмування й «експлуатували» підручний мовний матеріал» [13, с. 243]. Мабуть, Франко і не мав на увазі творення «спеціальної термінології», коли писав: «Ми не могли дати міліонам у руки хліба, не могли тисяч і соток тисяч охоронити від нужди, від еміграції, від визиску, від змарнування сил. У нас був тільки – один заряд – живе рідне слово. І можемо сказати собі, що ми не змарнували його, не закопали в землю, але чесно і совісно вжили на велике діло. І коли сьогодні те наше рідне слово блискотить багатством, красою й силою і знаходить відгомін у серцях соток і тисяч синів України-Русі, [...] то все те гарний доказ на те, що слово, те марне летюче слово, найбільше, бачилось би, хвилиний і нетривкий витвір людського духу, проявило чудотворну силу, починало двигати з упадку ту масу, якій, бачилося, не було рятунку» [11 (41), с. 527-528].

В історії української суспільної думки спостерігається широкий діапазон різнотлумачень щодо понять і, очевидно, термінів «національна свідомість», «нація», «державницький рух нації», однак усі погоджуються на тому, що нація – це культурна, соціально-економічна й мовна спільнота, що мова і культура є основою консолідації громадян в одну політичну націю.

Іван Франко був сповнений непохитної віри в живучість нашого слова, у необхідність розвивати українську фундаментальну українознавчу науку для закладення основ української нації, майбутньої, повноцільної та повноцінної держави.

Він був переконаний, що нація, яка зазнавала багато поневірянь, повинна зміцнюватися інтелектуально.

У статті «Поza межами можливого» Франко пише, що «нація захищена політично своєю державою, зберігає свою національну ідентичність виключно засобами культури.» [11, (45), с. 284].

Франка-ученого цікавить і функціонування живого слова в українському просторі, утвердження української мови в публічному житті, в освіті, у середовищі інтелігенції. На його думку «потрібні інституції національні і передусім національна мова, без якої виховання народу не може зробити бажаного поступку» [11, (14), с. 15].

Мабуть, варто прислухатися до цих думок Франка і сьогодні. Бо не тільки у Франкову добу публічне мовлення, зокрема в Галичині, сприяло активізації громадського життя, можливість реалізувати задекларовані державою демократичні заходи. В наш час особливо важливим є мовлення сучасного студента і спеціаліста: виступи з промовами, рефератами, лекціями, диспути, дослідницька робота як успішний розвиток української науки загалом.

І. Франко постійно був у пошуках розв'язання теми інтелігенції і її ролі в житті нації, виробленні єдиної літературної мови, зокрема й термінології. І в цьому контексті треба згадати подвижництво вчених І. Полюя, І. Нечуя-Левицького, П. Куліша також і самого І. Франка, М. Грушевського. У 1897 році

математично-природно-лікарська секція Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові стала видавати окремі "Збірник" (редактори І. Верхратський, В. Левицький) у передмові якого написано: "Наш язык лише тоді зможе здобувати собі одвітного і гідного становища, коли розвинеться остільки, щоб міг стати поруч з образованими язиками других народів європейських, як довідний серед них зв'язного і опрделеного вираження мислей на усіх полях людського умства. Мусить проте наш язык виробити одвітну термінологію в різних вітах людських знань, мусить одсвітно використати все багатство рідної словні, а заразом прямувати до потрібної презиції, яку стрічаємо в других язиках, щастливіше розвитих. Без тих підвален і думати годі про широкий розвиток науки в рідній бесіді" [7, с. 44].

До речі, за І. Верхратським, термінологія означає «виразня».

І. Франко зауважував постійну потребу освіченої людини "виростати духом", "проявити себе з усіма своїми здібностями і прикметами на ділі, в духовній творчості" [11 (29), с. 77].

Отже, у мовному світі Франка термінологічна лексика займає вагоме місце.

Українська термінологія нафтогазової промисловості історично сформувалася на національному ґрунті із залученням запозичень з інших мов. Її розвиток проходить шляхом збільшення найменувань нафтогазової галузі, тому на сучасному етапі для розвитку національно-культурного аспекту української науки є актуальним дослідження слів-термінів, які повинні відповідати, за Франком, «реаліям історичного буття і життєвим запитам суспільства; ... творення і поширення термінів – це ... закономірний результат певних соціальних, політичних, економічних і культурних подій і тенденцій [11, (45), с. 300].

І. Франко дав сучасне тлумачення поняття "науковий термін" і фактично став основоположником наукового і публіцистичного стилів української мови. Він сприяв утвердженню новітньої мовознавчої термінології.

На загал, нафтогазову термінологію у терміносистемі Івана Франка можна характеризувати як ще не уніфіковану і не вповні усталену, а пошукову – терміносистему в процесі становлення. Та, напевно, абсолютно стабілізованій системи термінів, принципово, не можна створити. Адже розвиток наукової мови нерозривно пов'язаний з непинним розвитком науки про газ і нафту, а це заставляє наполегливо шукати необхідних термінів для позначення нових понять.

Література

1 Головій О. М. Проблема реалізму в теоретично-критичній рецепції І. Я. Франка // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2012. – № 12. – С. 25-31. – Філологічні науки. Літературознавство.

2 Голод Р. Іван Франко та літературні напрями кінця ХІХ – початку ХХ століття / Роман Голод. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2005. – 284 с.

3 Денисюк І. О. Новаторство новелістики Івана Франка в контексті світової літератури / І. О. Денисюк // Матеріали міжнародного симпозиуму ЮНЕСКО. – К., 1990. – С. 262. – Кп.1.

4 Денисюк І. Розвиток української малої прози ХІХ – поч. ХХ ст. / І. Денисюк. – Львів, 1999. – 278 с.

5 Дорошенко С. М. Формулювання та розвиток української термінології нафтогазової промисловості: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук / С. М. Дорошенко; Національний педуніверситет імені М. П. Драгоманова. – К.: 2004. – 22 с.

6 Новоставська О. Термін у лінгвофілософській концепції Івана Франка / О. Новоставська // Вісник Львівського університету. – Львів, 2009. – С. 274–282. – Вип. 46. – Ч. 1. – (Серія філологічна).

7 Онуфрієнко Г. С. Історія українського термінотворення / Г. С. Онуфрієнко // Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови: навч. пос. – К.: Центр навч. л-ри, 2006. – С. 52 – 61.

8 Сербенська О. Мовний світ Івана Франка: статті, роздуми, матеріали / О. Сербенська. – Львів, 2006. – 372 с.

9 Сербенська О. Соціологічні засади Івана Франка / О. Сербенська // Вісник НТШ. – 2006. – Ч. 35. – С. 13-27.

10 Тихолоз Б. Таємниця Франкові величі / Б. Тихолоз // Дивослово. – 2011. – № 10. – С. 47.

11 Франко І. Я. Повне зібрання творів: у 50 т. / І. Я. Франко. – К.: Наукова думка. – 1976-1986. – Т.Т. 14, 15, 18, 21, 26, 29, 34, 35, 40, 41, 45.

12 Франко І. Я. Борислав сміється; Воа constrictor: повісті / І. Я. Франко; упоряд. М. Гончарука. – К.: Дніпро, 1981. – 397 с.

13 Ціхоцький І. Мовні профілі "Бориславських студій" (Виробнича лексика у франковому ідіолекті) / І. Ціхоцький // Українське літературознавство: зб. наук. пр. – К., 2006. – Вип. 68. – С. 237 – 246.

14 Ціхоцький І. Мовна проза Івана Франка (Стилістичні новації) / І. Ціхоцький. – Львів, 2006. – 280 с.

15 Чопик Р. Ессе Номо: добра звістка від Івана Франка / Р. Чопик. – Львів:, 2002. – 232 с.

Стаття надійшла до редакційної колегії
02.09.13

Рекомендована до друку
професором **Грудзом В.Я.**
(ІФНТУНГ, м. Івано-Франківськ)
професором **Голодом Р.Б.**
(Івано-Франківський національний медичний
університет, м. Івано-Франківськ)